

Sâmîpaşazâde Sezâî'nin el yazısı

Eserleri. 1. Sergüzeşt (İstanbul 1305). Esas olarak *Tom Amca'nın Kulübesi* adlı romanla XIX. yüzyılda bütün dünyada aktüel bir tem haline gelen esaret konusunun işlendiği eserde daha çok romantik bakışla toplumdaki sosyal bir yara gündeme getirilir. Amacı esaret kurumunun insanlık dışı yönü üzerinde okuyucuyu düşündürmektir. Romanda yazar olaylara, konaklarında bir arada yetiştiği câriyeler dolayısıyla hayatını ve ıstıraplarını çok yakından bildiği güçsüz kahramanı Dilber'in gözleriyle bakar. Bu suretle ezen-ezilen, kuvvetli-zayıf tezadını çarpıcı şekilde dile getirdiği gibi Dilber'in başından geçen olaylar vasıtasıyla toplumun merhamet duygularını harekete geçirmek ister. Romanın eleştirilecek bir yönü esaret meselesini sadece Doğu'ya aitmiş gibi göstermesi, Avrupa'daki serf sistemini ve Amerika'daki köleliği âdeta görmezlikten gelmesidir. **2. Küçük Şeyler** (İstanbul 1308). Çeşitli hikâye, deneme ve tercümelere meydana gelen bu eserde Sezâî, mukaddimede belirttiği gibi Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid çizgisinden kısmen uzaklaşmakla birlikte yine de tasvirlerine şahsî duygularını katmak suretiyle romantizmden tamamen kopmadığını göstermektedir. Özellikle realist tasvirleri dolayısıyla devrinde bir çığır açan eser Servet-i Fünuncular üzerinde büyük ölçüde etkili olmuş, gerek devrinde gerekse daha sonraki yıllarda takdirle karşılanmıştır. **3. Şîr** (İstanbul 1296). Yazarın yirmi yaşlarında iken kaleme aldığı bu oldukça zayıf ve acemice eser üç perdelik bir trajedi olup devrinde bir yankı uyandırmamıştır. **4. Rumûzü'l-edebe** (İstanbul 1316). Hikâye, hâtıra, gezi notları ve sohbet yazılarından meydana gelmiştir. **5. İclâî** (İstanbul 1924). Tek bir hikâye ile hâtıra, gezi notları ve denemelerden oluşmuştur. **6. Konak**. Yazarın 1934-1935 yıllarında yazmaya baş-

layıp tamamlamadığı bir roman müsveddesi olup Güler Güven tarafından yayımlanmıştır (TDED, XXI [1973], s. 97-113). Sezâî'nin eserlerinin büyük kısmını Zeynep Kerman *Sâmîpaşazâde Sezâî'nin Hikâye-Hatıra-Mektup ve Edebî Makaleleri* (İstanbul 1981) ve *Sami Paşazâde Sezâî-Bütün Eserleri* (I-III, Ankara 2003) adıyla neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Ferhan Oğuzkan, *Samîpaşazâde Sezâî: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1954; Güler Güven, *Sami Paşazâde Sezâî ve Eserleri* (doktora tezi, 1970), İÜ Ed. Fak.; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1976, I, 369-383; R. P. Finn, *The Early Turkish Novel: 1872-1900*, İstanbul 1984, s. 37-50; Zeynep Kerman, *Sami Paşazâde Sezâî*, Ankara 1986; a.m.f., "Sami Paşazâde Sezâî", *Tanzimat Edebiyatı* (haz. İsmail Parlatır v.dğr.), Ankara 2006, s. 557-584; a.m.f., "Sezâî (Samîpaşazâde)", *TDEA*, VII, 562-563; Ahmet Ö. Evin, *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi* (trc. Osman Akinhay), İstanbul 2004, s. 197-215; Kh. Kyamilev, "Sami Pashazade Sezai v isteri turetzkoy prozvi", *Kratkie Soobşçeniya Instituta Narodov Azii*, LXV, Moskva 1864, s. 98-104; Mehmed Murad (Mizancı), "Üdebâmızın Numûne-i İmtisalleri: Sergüzeşt", *Mizan*, sy. 64, İstanbul 1888, s. 625-626; sy. 66 (1889), s. 50, sy. 68 (1889), s. 672; Güzin Dino, "Samîpaşazâde Sezâî Bey'in Sergüzeşt İsimli Romanında Gerçekçiliğin Payı", *DTCFD*, XII/1-2 (1954), s. 139-152; Fevziye Abdullah Tansel, "Sami Paşazâde Sezâî", *TM*, XIII (1958), s. 1-30; Talat Sait Halman, "Sezâî", *Eİ²* (İng.), IX, 150.

ZEYNEP KERMAN

SÂMİRÎ

(السامري)

Hz. Mûsâ Tûr'a çıktığında İsrâiloğulları'nı altından yaptığı buzağıya tapmaya sevkeden kişi.

Sâmîrî adı, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ'nın önderliğinde İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkışından sonra yaşanan olaylar anlatılırken Tâhâ sûresinde birkaç yerde geçmektedir. Allah'ın, Mûsâ'ya kavminin Sâmîrî tarafından saptırıldığını haber vermesi üzerine (20/85) Mûsâ halkının yanına gelerek verdikleri sözden neden dönüp altın buzağıyı ilâh edindiklerini sormuş, onlar da bu işin sorumlusu olarak Sâmîrî'yi göstermiştir (20/87-88). İlgili âyetlerde, Mûsâ Tûr'a Allah ile konuşmaya gittiğinde (el-A'râf 7/142-143) Sâmîrî'nin, İsrâiloğulları'nı Mısırlılar'dan almış oldukları ziynet eşyalarından buzağı şeklinde bir put yapmaya ve buna tapınmaya ikna ettiği belirtilmektedir. Ayrıca Mûsâ'nın Sâmîrî'ye amacının ne olduğunu sorduğu (Tâhâ

20/95), Sâmîrî'nin de şu cevabı verdiği bildirilmektedir: "Ben onların görmediklerini gördüm, bu yüzden elçinin (Mûsâ) öğretilerinden bir tutam alıp fırlattım. Nefsim beni böyle yapmaya sevketti" (Tâhâ 20/96). Bunun üzerine Hz. Mûsâ Sâmîrî'ye, "Defol git!, artık hayatın boyunca 'Bana dokunmayın!' diyeceksin; ayrıca seni kaçıp kurtulamayacağın bir ceza günü beklemektedir" diyerek bedduada bulunmuştur (Tâhâ 20/97). İsrâiloğulları'nın buzağıya tapmalarına Sâmîrî'den bahsetmeksizin Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de atıf yapılmakta (el-Bakara 2/51, 54, 92, 93; en-Nisâ 4/153; el-A'râf 7/148, 152) ve İsrâiloğulları bu davranışlarından dolayı kınanmaktadır.

Zemahşerî, Sâmîrî'nin adını Mûsâ b. Zaffer olarak kaydetmektedir (*el-Keşşâf*, II, 549). Fahreddin er-Râzî, İbn Abbas'tan onun Kirmanlı olduğu rivayetini aktarır. İbn Abbas'tan Zeccâc ve Atâ'nın rivayet ettiği diğer bir anlayışa göre Sâmîrî, Hz. Mûsâ'nın komşusu bir Kıptî olup ona iman etmiş ve kendisiyle birlikte Mısır'dan çıkmıştı. Âlimlerin çoğu onun Sâmîrî kabilesinden ve İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerinden olduğu görüşündedir (*Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 87). Şeceresi hakkında aynı bilgiyi veren Taberî'ye göre Sâmîrî, İsrâiloğulları ile denizi geçtikten sonra münafık olan bir Allah düşmanıdır (*Câmî'u'l-beyân*, IX, 206). Zemahşerî ayrıca Sâmîrî'nin aslen ineğe tapan bir topluluktan geldiğini ve bir münafık olduğunu söylemektedir (*el-Keşşâf*, II, 549). Bu bilgiler ışığında Rippin'in, "Sâmîrî'nin yahudi ve hıristiyan gelenekleri tarafından bilindiği şekliyle Sâmîrîler'den olduğu konusunda İslâm geleneğinin hiçbir şüphesi yoktur" şeklindeki yargısının (*Eİ²* [İng.], VIII, 1046) onun mensubiyeti hakkındaki gerçeği tam yansıtmadığı görülmektedir.

Tâhâ sûresindeki kıssanın bir benzeri Tevrat'ta (Çıkış, 32) Sâmîrî ismi geçmeden yer almaktadır. Her iki kıssada İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'nın yokluğunda ziynet eşyalarından yapılan buzağı şeklinde bir ilâha tapmaya başladığı aktarılmaktadır. Ancak Kur'an ile Tevrat arasında iki temel farklılık mevcuttur. Öncelikle Kur'an'da buzağının ses çıkarma (huvâr) özelliğinden bahsedilirken Tevrat kıssasında böyle bir özellik söz konusu edilmemektedir. İkinci olarak Kur'an'daki kıssada buzağı heykelinin Sâmîrî tarafından yapıldığı belirtilirken Tevrat'a göre heykeli Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hârûn yapmıştır. Kur'an'a göre Hârûn altın buzağının yapımında rol almadığı gi-

bi bunun bir imtihan olduğunu belirterek İsrâiloğulları'nın ona tapmasına engel olmaya çalışmıştır (Tâhâ 20/90-94).

Batılı araştırmacılar, Tevrat'ın aslı gibi Kur'an'ın da ilâhî kaynaktan geldiği gerçeğini göz ardı edip kissanın Kur'an ve Tevrat'ta yer alan anlatımı arasındaki benzerliklerden yola çıkmış ve Kur'an'ın bu kısayı yahudi geleneğinden aktardığını ileri sürmüştür. Hatta bazıları, Hz. Peygamber'in bu kıssayı yahudilerden öğrenip ilgi çekici hale getirerek Kur'an'a eklediğini iddia etmiştir. Reformist Yahudiliğin öncülerinden Abraham Geiger, A'râf sûresinin 150. âyetiyle Talmud'da zikredilen Hur hikâyesi arasında ilişki kurarak hikâyenin yahudi kaynaklarından alınmış olduğunu söylemiştir (*Judaism and Islam*, s. 130).

Bâbil Talmudu'na göre Hur'un cesedini gören Hârûn onların isteklerini yerine getirmediği takdirde kendisinin de öldürüleceğini düşünür ve İsrâiloğulları'na itaat eder (Sanhedrin, 7^a). A'râf sûresinin 150. âyetine göre, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız!" diyerek kardeşini İsrâiloğulları'nın buzağıya tapmasına engel olmamakla suçlayan Mûsâ'ya karşı Hârûn'un, "Kavmim beni güçsüz buldu; az kalsın beni öldürüyordu" diyerek kendisini savunmasını Geiger, Kur'an'ın da Tevrat gibi buzağı heykelini yapanın Hârûn olduğuna işaret ettiği şeklinde yorumlamaktadır. Halbuki Kur'an'da altın buzağının söz konusu edildiği âyetlerin hiçbirinden heykeli Hârûn'un yaptığı sonucunu çıkarmak mümkün değildir.

Geiger, iki kısaa arasındaki temel ayrılığı oluşturan buzağının Sâmîrî tarafından yapılmasını ve ses çıkarması olayını *Pirke Rabbi Eliezer* isimli bir Midraş kitabında yer alan rivayetlere dayandırmaktadır. Ancak Emevî hânedanı hakkında bilgiler içeren bu tamamlanmamış eserin IX. yüzyıl başında Filistin'de yazılmış olduğu bilinmektedir (Strack, s. 226). Nitekim Jeffery de Kur'an'daki Sâmîrî kıssasının *Pirke Rabbi Eliezer*'e dayanmasının çok uzak bir ihtimal olduğunu belirtmektedir (*The Foreign Vocabulary*, s. 158). Rippin de bu hikâyeleri içeren yahudi kaynaklarının İslâm'ın doğuşundan sonra ortaya çıkmış olduğuna dikkat çekmekte, dolayısıyla Kur'an'ın anlatımının bu kıssaların en eski kaydını oluşturduğunu ifade etmektedir (*El²* [İng.], VIII, 1046).

Sâmîrî kıssası Türk-İslâm edebiyatında kısas-ı enbiyâ, Hz. Mûsâ hakkında kaleme alınmış mesneviler, *Envârü'l-âşîkin* ve *Mârifetnâme* gibi eserlerle dinî-destanî metinlerde İsrâiloğulları'nı tevhid inancın-

dan saptırması bakımından yer almış, ayrıca divan şairlerinin çeşitli beyitlerinde de ondan bahsedilmiştir. Bu bakımdan Sâmîrî'yi klasik Türk şiirinde Kârûn, Firavun gibi kısas-ı enbiyâ kaynaklı olumsuz tiplerin dahil olduğu grup çerçevesinde ele almak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi' u'l-beğân*, IX, 206; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut 1403/1983, II, 549; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XXII, 87; A. Geiger, *Judaism and Islam* (trc. F. M. Young), Madras 1898, s. 130; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 158; H. L. Strack, *Introduction to the Talmud and Midrash*, Philadelphia 1959, s. 226; Moshe David Herr, "Pirke De-Rabbi Eliezer", *EJd.*, XIII, 559; B. Heller - [A. Rippin], "al-Sâmîrî", *El²* (İng.), VIII, 1046.

MAHMUT SALİHOĞLU

SÂMİRİLER

(السامريون)

Yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluk.

Arapça'da Sâmîre veya Sâmîriyyûn şeklinde isimlendirilen Sâmîrîler'in gerek adı gerekse kökeni hususunda biri yahudi, diğeri Sâmîrî kaynaklarına dayanan iki farklı görüş mevcuttur. Yahudiler bu grubu, Filistin topraklarının kuzeyindeki Sâmîriye Şehri ve çevresi için kullanılan İbrânîce Şomron kelimesine nisbetle Şomronim diye adlandırır. Şomronim ismi Eski Ahid'de dinî ve etnik açıdan karışık bir topluluğu ifade etmek üzere bir yerde geçer (II. Krallar, 17/29). Şamerim (Şomerim) ismini benimseyen Sâmîrîler ise kendilerini olumsuz çağrışımı olan Şomronim ile ilişkilendirmeyip İsrâil (Yûsuf ve Levi) soyundan gelen ve kohenliği devam ettiren bir topluluk diye kabul eder. İbrânîce'de şamerim "gözetenler, koruyucular" mânasına gelir. "Tanrı ile yapılan ahdin ve hakikatin muhafızları" anlamında kullanılan kelime bu anlamıyla diğer İsrâiloğulları'nın ahdi korumadaki görevliği imasını da içerir.

Sâmîrî kaynaklarına göre İsrâiloğulları, Ken'an topraklarına yerleştikten sonra üç yüzyıl boyunca kuzeydeki Şekem bölgesinde (bugünkü Nablus'un doğusu) bir yer olan Gerzîm dağına kutsal mekân kabul etmiş ve takdimelerini burada sunmuştur. Fakat başkohen Uzzi döneminde yaşayan Eli isimli bir kohen İsrâiloğulları'ndan bir kısmını Şilo'ya göçmeye ikna etmiş ve bu-

rada yeni bir sunak kurmuştur (M. Kürd Ali, VI, 214; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, II, 250-251). Bu anlayışa göre İsrâiloğulları'nın ana gövdesini Sâmîrîler temsil etmekte olup Asurlular'ın kuzeydeki İsrâil Krallığı'nı ele geçirmesinin ardından buradaki varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kohen Eli'ye uyup ayrılık çıkarana daha sonra yahudi diye isimlendirilen topluluğu oluşturmuştur.

Sâmîrîler'in kökeniyle ilgili yahudi kaynaklarında yer alan görüş ise II. Krallar kitabındaki pasaja dayanır (17/24-41). Buna göre Asur Kralı II. Sargon kuzeydeki İsrâil Krallığı'nı ele geçirince buradan sürdürdüğü İsrâil kabileleri yerine Bâbil, Kuta, Ava, Hamat ve Sefarvayim'den getirdiği grupları Sâmîriye diye bilinen bu bölgeye yerleştirdi. İsrâil Tanrısı'na tapınmadıkları için Tanrı bu karışık grup üzerine aslanlar göndererek bazılarını yok etti. Ardından Asur kralının isteğiyle sürgün edilen kohenlerden biri gelip bu topluluğa Tanrı'ya nasıl ibadet edeceklerini öğretti, böylece aslanların saldırısından kurtuldular. Fakat eski politeist inançlarını gizlice uygulamayı sürdürdüler. Yahudi telakkisinde Sâmîrîler bu topluluğun devamı sayılmış ve sürgün sonrasında mâbedin tekrar inşasını engellemeye çalışan Ezra kitabındaki (bab 4) ayrılıkçı grupla özdeşleştirilmiştir. Rabbânî literatürde Sâmîrîler, Bâbil tanrısı Nergal'e tapınma merkezi olan Kuta'ya nisbetle Kutim diye isimlendirilmiştir (Baba Kamma, 38^b; Sanhedrin, 85^b). Sâmîrîler ile yahudiler arasındaki ayrılık ve hizipleşmenin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekte, arkeolojik kazılar, Gerzîm dağında milâttan önce IV. yüzyılda inşa edilen ve milâttan önce II. yüzyılda yıkılan bir Sâmîrî mâbedinin varlığına işaret etmektedir.

İslâm kaynaklarından Makdisî, Şehristânî ve Kalkaşendî, Sâmîrîler'i yahudilerin bir grubu olarak değerlendirir. Kalkaşendî Karâiler'in ve Rabbânî yahudilerin Sâmîrîler'i yahudi saymadıklarını kaydeder (*Şubhu'l-a'sâ*, XIII, 270-271). Makdisî, Sâmîrîler'in yahudi şeriatının büyük bir kısmını ve Yeşû'dan sonra gelen peygamberleri Tevrat'ta yer almadıkları gerekçesiyle kabul etmediklerini belirtir (*el-Bed' ve't-târîh*, IV, 34). Şehristânî, Sâmîrîler'in temizlenmeye (tahâret) özel bir önem verdiğini, kabilelerinin Gerzîm dağı olduğunu söyler. Onun kaydettiğine göre Sâmîrîler, Allah'ın Dâvûd'a Nablus dağında (Cebel-nablus veya Tûr) bir mâbed (beytülmakdis) yapmasını emrettiğine, Dâvûd'un buna karşı çıkarak zalim olduğuna inanmaktadır. Sâmîrîler diğer İsrâiloğulları'ndan ayrı ola-